

ГРАФИТИ ОТ ПИСТИРОС

Лидия Домарадска

От 1988 г. се проучва античен обект в м. Аджийска воденица при с. Ветрен, община Септември¹. След откриването на гранитна плоча с надпис на старогръцки език през 1990 г. в м. Асар дере на 2 км югозападно от обекта, последният бе идентифициран със споменатия в надписа Пистирос².

Провежданите в продължение на седем години системни археологически разкопки на Пистирос дадоха богат археологически, нумизматичен и епиграфски материал³. Известните до момента надписи върху камък от Пистирос и неговите околности са 5 и се датират в IV в. пр. н. е. Сред 86-те открити досега графити върху предмети от изпечена глина известно количество е с по-ранна дата от лапидарните надписи и се отнася вероятно към началото на първия период от живота на селището — средата и втората половина на V в. пр. н. е.⁴

Разкритите до момента графити, на брой 86, могат да се разделят на следните групи⁵:

I. Графити върху луксозна керамика — вносна гръцка керамика (27 броя — 31,4 %), (от тях 5 бр. — 5,8 % върху рисувана и 22 бр. — 25,6 % върху чернофирнисова керамика).

II. Графити върху битова керамика (20 броя — 23,3 %), (с червен цвят 14 бр. — 16,3 % и със сив цвят 6 бр. — 7 %).

III. Графити върху амфорна тара (14 броя — 16,3 %).

IV. Графити върху питоси (15 броя — 17,4 %).

V. Графити върху керемиди (8 броя — 9,3 %).

VI. Графити върху предмети от глина (2 броя — 2,3 %).

При луксозната керамика графитите най-често са разположени върху дъното на съда (15 случая), по-рядко върху стените (7), устията (4) и веднъж върху похлупак. При битовата керамика те в повечето случаи са върху стените (9), върху дъната (6), а върху устия или похлупаци — в по 2 случая. При амфорите са разположени върху стените (12) и върху дръжки (2). При питосите в 10 случая са върху устия и в 5 — върху стени.

Според вида и съдържанието си графитите от Пистирос могат да бъдат класифицирани по следния начин:

I. Имена на собственика (41 — 48 %).

II. Посвещения на богове (около 8 — 9 %).

III. Имена върху чирепи (2-3 — 2 %).

IV. Цифрови означения (20 — над 23 %).

V. Рисунки и знаци (15 — над 17 %).

Най-многобройни са примерите от първата група. Те обикновено са разположени върху дъна както от луксозна вносна керамика, така и върху битова керамика, по-рядко са върху стени и в малко случаи — върху дръжки или похлупаци. Сред имената има няколко изписани изцяло и запазени: Σευθης ΜΗ, Στοκης, Φιλίππιδης. В останалите случаи имената⁶ са предадени съкратено (с инициали или лигатури) или пък е запазена само част от тях (начало, среда, край). Сред тях са: ΑΞΙ (върху дъно от чернофирнисово рибно блюдо), ΕΟΡ, Κ, ΚΑ, в два случая ΜΕ, ΜΗ⁷, ΜΝΕ, ΜΟ, ΝΥΜ. Върху устие на съд за парфюм (датиран в първата четвърт — първата половина на IV в. пр. н. е.) е издраскано грижливо ΠΡΙΛ. Подобно съкращение откриваме върху устие на друг чернофирнисов съд: ΠΡΙΚ. Имената на притежатели от гръцки произход са засвидетелствувани както върху луксозна, така и върху битова керамика и в единични случаи — върху амфори или питоси, а тракийските имена са върху съдове със заимствани гръцки форми или местно производство. Името Спокес⁸ досега бе засвидетелствувано само върху монети, сечени от тракийски династ (Спокес) в първата четвърт на IV в. пр. н. е. Наличието и на гръцки, и на тракийски имена сред графитите от тази група е още едно потвърждение за смесения етнически състав на населението на Пистирос.

Към втората група са причислени всички случаи, които могат да се тълкуват като посвещения на богове. Тъй като те са изписвани съкратено (с началните букви на името или с лигатури), често е трудно да преценим дали става дума за съд, посветен или притежание на божество, или пък за теофорни имена на собственика на съда, образувани от името на съответното божество. Поради това, докато не разполагаме с изцяло изписани имена, принадлежността на някои графити към тази или към предходната група ще бъде колеблива. Тук можем да отнесем около 11 примера, като по-сигурни са 8 от тях: ΑΠ, ΑΠ ΡΙ, ΑΠΑ — свързани с култа на Аполон, ΗΡ — с Херакъл, ΗΡ ΜΑ — с Херакъл и Великата майка на боговете, ΜΗ — може би също свързано с последната, ΔΙ (2 пъти) — със Зевс или Дионис, ΙΕ — ιερός от или ιερά, означаващо, че съдът е свещен на някакво божество, неясно кое. За почитане на култа към Аполон от жителите на неизвестен полис и дори за негов храм има данни в надпис от Баткун от IV в. пр. н. е.⁹ Този неизвестен градски център, както вече бе изказано предположение, би могъл да бъде и Пистирос¹⁰. Не бива да забравяме, че част от гръцките заселници в Пистирос са жители на Аполония, както изрично се споменава в надписа от м. Асар дере и в публикуваните в 1895 г. от В. Добруски два фрагмента (според издателя от един и същ паметник), открити в м. Аджийска воденица, т. е. на самия Пистирос¹¹. За изключителното място на почитат към Дионис има много податки и една от тях е, че в началото на спомена-

тия паметник от м. Асар дере се чете вероятно клетвена формула в името на Дионис. За разпространение на култа към Великата майка на боговете можем да съдим и по името Метро [ф]онт, засвидетелствано върху надпис от IV в. пр. н. е., открит през 1990 г. в развалините на източната порта на Пистирос¹².

Най-слабо застъпена е III-та група — имена върху чирепи — малко повече от 2 % (2—3 примера). Ако данните от тази група се обогатят с по-ясни и сигурни примери, ще разполагаме с важен аргумент за наличието на високоорганизиран политически и обществен живот в Пистирос¹³.

Четвъртата група обхваща над 23 % от разкритите в Пистирос графити. Цифровите означения са по атическата акрофоническа система, широко разпространена между 454 — 95 г. пр. н. е. Тези означения могат да се свържат с обема, теглото, цената на съда, съхранявания в него обект и под¹⁴. Разположени са в 45 % от случаите върху устия на питоси, при 25 % върху амфорна тара (стени и дръжка), върху луксозна керамика — 20 % и върху битова керамика — 10 %. Познаването и употребата на акрофоническата метрична система в ежедневието от населението на Пистирос е още един шрих към картината на културното му ниво.

Към последната група спадат рисунки и знаци върху луксозна и битова керамика, амфори, питоси, керемиди или други предмети — повече от 17 % от общия брой. По-интересни са двойната брадва върху дъно на кана със сив цвят — символ, свързан от учените с царската власт на одриската династия и известен от монетите на династиите на Терес и Аматок и от метални съдове (напр. Рогозенското съкровище и др.), изображението на лодка върху стена от питос, на стрела и др.

В заключение бихме искали да обобщим, че графитите върху предмети от изпечена глина, разкрити при разкопките на античния обект в м. Аджийска воденица край с. Ветрен, община Септември, допълват впечатлението за население със смесен етнически състав (гърци и траки), познаващо и употребяващо в ежедневието си (V — III в. пр. н. е.) гръцкия език, запознато с акрофоническата метрическа система и населяващо център с оживен икономически, религиозен и политически живот. Те са ценен извор за ономастиката и за облика и развоя на старогръцкия език, употребяван в периода V — III в. пр. н. е. в тази част на Тракия.

БЕЛЕЖКИ

¹ Домарадски, М. Емпорион Пистирос в Тракия. — В: Поселищен живот в Тракия. III международен симпозиум "Кабиле". Ямбол, 1994, с. 44 — 49.

² Домарадски, М. Циг. съч., с. 46 — 48; Velkov, V., L. Domaradzka. Kotys I (383/2 — 359) et l'emporion de Pistiros en Thrace. — BCH, 118, 1994, p. 1 — 15.

³ Домарадски, М. Цит. съч., с. 46—47; Domaradzki, M. Pistiros — centre commercial et politique dans la vallée de Maritza (Thrace). — *Archeologia*, Warszawa, XLIV, 1993, p. 33—35; Юркова, Й., М. Домарадски. Нов център на тракийската култура — с. Ветрен, Пазараджипско. — *Нумизматика*, 1990, № 3, с. 1—25; Domaradzka, L. Inscriptions decouvertes dans le haut de Maritza (ancien Hebros). — *Archeologia*, Warszawa, XLIV, 1993, p. 55—57, n. n. 1—5.

⁴ Домарадски, М. Цит. съч., с. 46.

⁵ За близки паралели с графитите от Пистирос виж Lang, M. Graffiti and Dipinti. — *The Athenian Agora*, XXI, 1976; Толстой, И. И. Греческие граффити древних городов северного Причерноморья. М. -Л., 1953; Граффити античного Херсонеса. Киев, 1978; Соломоник, Э. И. Граффиты с хоры Херсонеса. Киев, 1984; Чичикова, М. Антична керамика — В: Севтополис. Т. 1. С., 1984, с. 53—65, 74—78, 81—83.

⁶ За възможните гръцки имена виж Pape — Benseler. *Wörterbuch der griechischen Eigennamen*. Braunschweig, 1911; Bechtel. *Die historischen Personennamen der Griechischen bis zum Kaiserzeit*. Halle, 1917; Fraser, F. M., E. Matthews. *A Lexicon of Greek Personal Names*. Vol. 1. The Aegian Islands Cyprus and Cyrenaica. Oxford, Clarendon, 1987.

⁷ Срв. напр. името Метро[ф]онт, засвидетелствано върху надпис от Пистирос: Domaradzka, L. *Op. cit.*, p. 56, n. 4 (fig. 8).

⁸ Фол, А. Тракия и Балканите през ранноелинистическата епоха. С., 1975, с. 77.

⁹ *IGBuld.* III, 1, S. 1961, № 1114, 118 — 119; Domaradzka, L. *Op. cit.*, p. 55, n. 1.

¹⁰ Домарадски, М. Цит. съч., с. 48.

¹¹ Добруски, В. МСб. С.12 (1895), 355, № 27; Velkov, V., L. Domaradzka. *Op. cit.*, p. 7, бел. 8.

¹² Виж бел. 7.

¹³ За подобни графити (остраconi) виж Vinogradov, J., M. Zolotarev. *La Chersonese de la fin de l'archaïsme*. — In: *Le pont Euxin vu par les Grecs*. Paris, 1990, p. 94—101.

¹⁴ Tod, M. N. *The Greek Numerical Notations*. — *BSA*, XVIII, 1911—12, p. 100 et sqq.; *Idem*. *Further Notes on the Greek Acrophonic Numerals*. — *BSA*, XXVIII, 1926—27, p. 141; Lang, M. *Numerical Notations on Greek Vases*. — *Hesperia*, 1956, 25, 1, p. 1—24.